

**Київський національний торговельно-економічний університет**  
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

## **ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

на тему:

### **ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Студента 2 курсу, 8-мз групи,  
спеціальності 081Право  
спеціалізації «Цивільне право  
та процес»

\_\_\_\_\_  
Шахлярової Марії  
Геннадіївни

Науковий керівник кандидат  
юридичних наук

\_\_\_\_\_  
Коротка Наталія  
Олександрівна

Гарант освітньої програми  
доктор юридичних наук

\_\_\_\_\_  
Примаць Володимир  
Дмитрович

**Київ 2019**

## ЗМІСТ

|                                                                                           |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>ВСТУП</b> .....                                                                        | 3  |
| <b>РОЗДІЛ 1. Поняття та класифікація принципів цивільного судочинства</b> .....           | 6  |
| 1.1. Поняття та ознаки принципів цивільного процесуального права.....                     | 6  |
| 1.2. Класифікація принципів цивільного судочинства.....                                   | 9  |
| <b>РОЗДІЛ 2. Принципи цивільного судочинства за формою нормативного закріплення</b> ..... | 15 |
| 2.1 Конституційні принципи цивільного процесуального права.....                           | 15 |
| 2.2 Принципи, закріплені законодавством про цивільне судочинство.....                     | 24 |
| <b>ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ</b> .....                                                       | 43 |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b> .....                                                   | 47 |

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Цивільне судочинство ґрунтується на демократичних засадах. У них відображені основні політико-правові принципи держави, погляди народу на право. Порядок здійснення цивільного судочинства встановлений Цивільним процесуальним кодексом України, який має важливе значення, як основне джерело цивільного процесуального права України.

З розвитком суспільства розвиваються і принципи права, вдосконалюються, з урахування потреб народу, політичних і соціальних перетворень, з метою підвищення ефективності судочинства і гарантування зміцнення законності і демократичного правопорядку.

Актуальність даної теми полягає в тому, що принципи є основним підґрунтям здійснення правосуддя, вони є невід'ємною складовою процесу організації діяльності суду, відображають її специфіку і зміст. Також принципи можна розглянути як основні ідеї, керівні засади з питань здійснення правосуддя, правові погляди народу на завдання і засоби діяльності суду. Спираючись на це, не можна недооцінити актуальність теми принципів цивільного судочинства не тільки в наш час, але і взагалі з часів становлення системи судочинства.

Значення принципів цивільного процесуального права багатоманітне. Вони являються основними положеннями при тлумаченні процесуальних норм, а також виступають орієнтиром у нормотворчій діяльності. В силу особливого значення, принципи цивільного судочинства підлягають обов'язковому точному дотриманні. Будь-який відступ від принципів може розглядатися як істотне порушення закону.

До числа науковців, що вивчали проблематику системи принципів цивільного судочинства слід віднести: Кройтор В. А., Махно Я. О., Неклеса Ю. В., Пальчук П. М., Роботинська В. О., Рожнов О. В., Сакара Н. Ю., Сердюк В. В., Шевчук П. І., Ярема А. Г. та інші.

**Метою дослідження** є визначення особливостей регулятивного впливу принципів у механізмі правового регулювання цивільних процесуальних відносин.

### **Завдання дослідження:**

- визначення поняття та ознак принципів цивільного судочинства;
- розкриття змісту принципів за класифікаційними ознаками;
- характеристика принципів, закріплених Конституцією України;
- визначення особливостей принципів, закріплених цивільним законодавством.

**Об'єктом дослідження** є суспільні відносини, які ґрунтуються на принципах цивільного судочинства та закріплені вітчизняним законодавством. Відносини, щодо охорони і захисту прав, свобод і інтересів суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

**Предметом дослідження** є принципи цивільного судочинства.

**Методи дослідження:** порівняльно-правовий (використовувався при дослідженні класифікації принципів, задля поділу їх на групи, з'ясування їх послідовності та зв'язків між ними) формально-юридичний (полягає в аналізі принципів в розрізі чинного законодавства і практики їх застосування), формально-логічний (використовувався у два етапи: на першому етапі принципи аналізувались як неподільна система, на другому, за допомогою аналізу, принципи розглядаються кожен окремо), метод інтерпретації (використовувався для зіставлення та порівняння наукових концепцій, які стосуються принципів цивільного судочинства), метод аналізу й узагальнення судової практики (використовувався при дослідженні судової практики), та інші.

**Наукова цінність** полягає у подальшій розробці доктринальних положень на тему принципів цивільного судочинства. Зокрема, елементи наукової новизни містяться у пропозиції, щодо внесення змін до ч. 3 ст. 2 та ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України.

**Практична цінність** полягає в тому, що роботу можна використовувати при розробці навчальних матеріалів для дисципліни «Цивільне право та процес», а також у подальших дослідженнях з цієї проблематики.

Окремі положення роботи відображені у такій публікації: «Принцип диспозитивності у цивільному судочинстві», що опублікована у збірнику

наукових статей «Правове забезпечення підприємницької діяльності» Частина 2.  
К.: Київ: нац. торг. - екон. ун-т, 2019 С. 162-166.

Емпіричну базу дослідження складають Конституція України, спеціалізовані кодекси, закони та інші нормативно правові акти України.

Структура роботи зумовлена метою та завданням дослідження. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел, який налічує 71 найменування. Повний обсяг роботи становить 53 сторінки.

## РОЗДІЛ 1

### ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

#### 1.1. Поняття та ознаки принципів цивільного судочинства

Цивільне процесуальне право України і цивільне судочинство базуються на принципах, в яких відображені основні засади здійснення судочинства.

Значення принципів цивільного судочинства визначається їх впливом на нормотворчу та правозастосовну діяльність. При розробці законодавства та внесенні змін до нього, не може допускатись суперечностей нових норм права існуючим принципам. [55, с. 70].

Найпоширеніший варіант поняття принципу, такий : принцип (лат. *principium* — початок, основа) — це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане.

Складно сформулювати єдине визначення принципів цивільного процесуального права, оскільки науковці до сьогодні не досягнули єдиної думки при визначенні поняття принципів цивільного процесу та їх системи.

Під принципами зазвичай розуміють загальні начала, які визначають напрям і дію права, або основоположні ідеї, що одержали офіційне закріплення у нормах законодавства. Але принципами права є також керівні ідеї правосвідомості, які суспільно визнані і реалізуються у правовідносинах [40, с. 78].

В. І. Тертишніков зазначає, що принципами цивільного процесуального права є ідеї, які закріплюються в нормах цивільного процесуального права, у результаті чого стали його основними положеннями, які характеризують цивільне процесуальне право [63].

Принципи цивільного процесуального права - це основоположні ідеї, в яких зафіксовані необхідні і суттєві зв'язки, що панують у суспільстві та праві, та які сприяють здійсненню правосуддя у цивільних справах. Це уявлення про суд та правосуддя, які закріплені Конституцією та нормами цивільного процесуального

права, мають загальне значення для всього цивільного процесу, виділяють його типові риси, визначають характер процесуального права, порядок його здійснення та перспективи подальшого розвитку [32, с. 106].

Звертаючись до історії виникнення такої категорії, як принципи, можна стверджувати, що існує багато наукових підходів до даного питання. Як зазначає Дронов С. І., виникнення принципів цивільного судочинства слід розділяти на декілька етапів:

- 1) формування фундаментальних процесуальних положень, закладення першоджерел, які беруть початок з римського приватного права;
- 2) розбудова процесуального законодавства після судової реформи 1864 р.;
- 3) становлення сучасної правової науки на початку 90-х років XX століття.

Зі зміною суспільних відносин, змінювались і принципи судочинства, що посприяло формуванню системи принципів такою, як ми бачимо зараз.

В силу свого особливого значення, принципи цивільного процесу підлягають обов'язковому точному дотриманню. Будь-який відступ від принципів являється істотним порушенням закону.

Щоб сформувати систему принципів, потрібно відзначити що принципам притаманна низка ознак, які проявляються сукупно. До таких ознак належать:

- 1) Принцип виражає в собі ідею;
- 2) Принцип виражено в діючих нормативно-правових актах;
- 3) Принцип пов'язаний з цивільним судочинством;
- 4) Принцип має загальний характер для судочинства;
- 5) Принцип повинен виражати ідеї держави;
- 6) Принцип є стійкий і стабільний;
- 7) Принцип повинен визначати риси цивільного судочинства, які не мають очевидного, банального характеру, але являють собою альтернативу можливим і відомим з історії рішенням [65, с. 86].

Розглянемо ознаки детальніше. Принцип цивільного судочинства має містити в собі певну ідею, погляд, який покращує процес судочинства. Наприклад, це може бути ідея справедливості, законності, гуманізму, створення

рівних умов для учасників процесу, спрощення системи судочинства та інше.

Принципи повинні бути законодавчо закріплені в діючих нормативно правових актах. Тобто, якщо принцип закріплений в застарілих джерелах, а в діючому законодавстві його немає, то такий принцип не дійсний.

Принципи цивільного судочинства мають бути пов'язані з цивільним процесом, стосуватися учасників та стадій саме цивільного судочинства.

Принципи є найзагальнішими та найстабільнішими правилами, що мають сприйматися як керівництво до дії, що не підлягає обговоренню щодо доцільності.

Ще однією ознакою принципів є те, що вони йдуть від держави, виражають її ідеї та сутність, і підлягають беззастережному виконанню.

Принципи мають пріоритет над іншими нормами права та є більш стійкими. Їх стійкість полягає в тому, що вони не змінюються протягом тривалого періоду. Також вони мають бути не банальними, та не очевидними, мають базуватися на відомому з історії рішенні.

Отже, принципи цивільного процесуального права являють собою основні, керівні, фундаментальні положення, якими керується судочинство.

Принципи визначають права, обов'язки, можливості всіх учасників процесу. Їх зміст полягає в тому, що вони визначають здійснення правосуддя виключно судом і на засадах рівності всіх громадян перед судом і законом, одноособовість і колегіальність розгляду цивільних справ, незалежність суддів, гласність, обов'язкове дотримання державної мови. Різноманітні процесуальні права учасників процесу і реальні гарантії їх втілення в життя, доступність і простота судочинства, які дають можливість кожній зацікавленій особі реалізувати право судовий захист, надане Конституцією України.

Принципи тісно пов'язані один з одним і в сукупності формують систему. Кожний з принципів відіграє неповторну роль, характеризує процес у загальному, окрему стадію чи інститут, але між ними є нерозривний зв'язок який визначається єдиною метою і завданням цивільного судочинства. Не можливе існування якогось принципу окремо від системи, а тільки у поєднанні з іншими.

Принципи цивільного судочинства можна розглянути як втілення

найважливіших цінностей, притаманних цивільним процесуальним відносинам. Вони дають змогу тлумачити норми із недостатньо розкритим змістом, допомагають знайти правильне рішення при вирішенні певного процесуального питання. Ще являються своєрідними гарантіями справедливості та неупередженості при вирішенні цивільних справ. Принципи не обмежуються лише регулюючим впливом, їх значення набагато вагомніше у практичній правозастосовчій діяльності судів. Вони являються загальнообов'язковими правилами поведінки для всіх учасників процесу. Також важливе значення принципи набувають в процесі тлумачення норм, коли є суперечливі моменти або прогалини в праві.

На даний час система принципів, на нашу думку, побудована дуже вдало і має змістовне вираження в нормах вітчизняного законодавства. Розширення кількості принципів може призвести до розмивання, знецінення їх вагомої ролі. І навпаки, звуження їх кількості потягне за собою зменшення гарантій судового захисту. Принципи цивільного судочинства підлягають беззаперечному виконанню, адже порушення одного із них призводить до порушення всієї системи, а отже являється порушенням закону і тягне за собою відповідальність.

## **1.2. Класифікація принципів цивільного судочинства**

Принципи цивільного судочинства мають дуже важливе значення, оскільки вони є необхідною умовою вдосконалення діяльності судових органів, їх суворе дотримання і реалізація є важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи. У принципах цивільного процесу концентруються погляди законодавця на характер і зміст сучасного судочинства щодо розгляду й вирішення судами цивільних справ [66, с. 26].

Принципи цивільного судочинства закріплені Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус судів» та Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України).

Класифікувати принципи цивільного судочинства можна таким чином:

1) За формою нормативного закріплення:

а) Закріплені Конституцією України (здійснення правосуддя виключно судами ст. 124 Конституції України; територіальність і спеціалізація побудови системи судів загальної юрисдикції ст. 125 Конституції України; здійснення правосуддя суддею одноособово, колегіально а також за участю народних засідателів ч. 2 ст.129 Конституції України; законність п.1 ст. 129 Конституції України; рівність усіх учасників процесу перед судом та законом п. 2 ст. 129 Конституції України; змагальність сторін та свобода в наданні ними доказів п. 4 ст. 129 Конституції України; незалежність та недоторканність суддів ч. 1 ст. 126 Конституції України; гласність п.7 ст. 129 Конституції України;ухвалення судами рішень іменем України та їх обов'язковість до виконання на всій території України ч. 5 ст. 124 Конституції України; доступність і гарантованість судового захисту прав і свобод людини та громадянина ч. 3 ст. 8, ч. 4 ст. 32 Конституції України; тощо) [1].

б) Закріплені законодавством про судочинство (ст. 2 ЦПК України визначає наступні принципи: верховенство права; повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін; диспозитивність; пропорційність; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення) [3].

2) За змістом і сферою поширення:

а) Загальноправові принципи: принцип демократизму (діяльність судів спрямована на захист соціальної справедливості,охорону прав і законних інтересів учасників процесу), гуманізму (всі учасники процесу мають рівні права та обов'язки, незалежно від освіти, статі, віку чи будь-яких інших ознак.), верховенства права (діяльність судових органів та учасників процесу керується виключно законом, жодна людина не може бути вище закону, та ніхто не може

нести відповідальність перед державою, окрім як за порушення закону), законності (кожен учасник цивільного процесу мусить неухильно слідувати нормам Конституції України та інших законів держави) [30, с. 88].

б) Міжгалузеві принципи: здійснення правосуддя виключно судами (згідно статті 124 Конституції України та ст. 5 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» правосуддя здійснюється тільки судом.); рівність громадян перед законом (відповідно до ст. 24 та ст. 129 Конституції України всі громадяни мають рівні конституційні права та свободи і рівні перед законом); незалежність, самостійність та недоторканність суддів (відповідно до ст. 126 Конституції України незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України); національна мова судочинства (відповідно до ст. 10 Конституції України та ст. 9 ЦПК України, судочинство здійснюється виключно українською мовою); гласність судового розгляду і його повна фіксація (розгляд справ у судах відкритий (виключенням є випадки, що суперечать інтересам охорони державної таємниці), прилюдно проголошують судові рішення, дозволяється робити письмові замітки та відео і фото фіксацію, за згодою сторін); всебічність, повнота та об'єктивність дослідження обставин справи (законодавством передбачаються заходи для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін) [33, с. 145].

в) Галузеві принципи: принцип диспозитивності (ст.13 ЦПК України, один із основних цивільно-процесуальних принципів. Згідно з ним зацікавлені особи, які беруть участь у справі, можуть вільно здійснювати свої права, розпоряджатися ними, виконуючи відповідні процесуальні дії.); принцип процесуальної рівності сторін (ст. 6 ЦПК України, зазначає, що сторони в цивільному процесі наділяються рівними, хоча і не однаковими процесуальними правами і обов'язками.); принцип змагальності (ст. 12 ЦПК України, цей принцип полягає в забезпеченні широких можливостей сторонам, які беруть участь в процесі, відстоювати свої права та законні інтереси, доводити їх переконливість); принцип поєднання усності та письмовості (даний принцип являє собою поєднання в цивільному процесі двох начал – письмового і усного: є дії, які сторони

зобов'язані здійснювати усно, а є, які письмово); принцип безпосередності судового розгляду (суд повинен базувати своє рішення по справі виключно на перевірених і досліджених в залі суду доказах); принцип процесуального формалізму (цей принцип передбачає встановлення правових формальностей, обов'язкових форм, термінів і способів здійснення процесуальних дій) [64, с. 96].

г) Принципи окремих інститутів цивільного процесуального права (наприклад, принципи інституту доказів).

3) За об'єктом регулювання:

а) Принципи організації правосуддя: принцип здійснення правосуддя тільки судами (судова влада у сфері цивільного судочинства може здійснюватися тільки судами в особі суддів, ці положення закріплюються у ст. 124 Конституції України); принцип права на судовий захист (всім учасникам процесу гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом); принцип незалежності і недоторканності суддів та підкорення їх тільки закону (судді при здійсненні правосуддя незалежні та спираються у своїй діяльності тільки на закон).

б) Принципи, що визначають процесуальну діяльність суду: диспозитивності, змагальності, процесуальної рівності сторін, усності, безпосередності й безперервності, принцип оперативності.

4) За роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів:

а) Принципи, що визначають процесуально-правову діяльність суду: принцип законності; принцип здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом (суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу); принцип безпосередності, тощо.

б) Принципи, що визначають процесуально-правову діяльність інших осіб, що беруть участь у справі: принцип процесуальної рівності сторін; принцип забезпечення права на правову допомогу (особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими спеціалістами у галузі права); принцип судової істини (правильному застосуванню закону передую

процесуальна діяльність учасників процесу щодо встановлення юридичних фактів), принцип змагальності [50, с. 212].

5) За значимістю:

а) Фундаментальні принципи: принцип диспозитивності; принцип рівності; принцип законності; принцип гласності; тощо.

б) Конструктивні: принцип усності; принцип безперервності; тощо.

6) За рівнем дії:

а) Національні принципи (ті принципи цивільного процесуального права, які знаходять закріплення виключно в нормах внутрішньодержавного цивільного процесуального права): здійснення правосуддя тільки судом; рівності всіх перед законом і судом; змагальності; процесуальної рівноправності сторін; юридичної істини; диспозитивності; тощо.

б) Міжнародні принципи (принципи, які відображаються в нормах цивільного процесуально права інших держав): принципи доступності правосуддя, незалежності судової влади, гласності під час розгляду справ і розумності строків розгляду справ у судах, правової визначеності, тощо [39].

Отже, класифікація принципів цивільного процесуально права дуже розгалужена, кожен з науковців по своєму трактує принципи і поєднує їх в різні групи. Численна кількість ознак за якими можна розділити принципи цивільного судочинства не дає змоги виокремити конкретну, загальну для всіх класифікацію.

Класифікація за формою нормативного закріплення є на наш погляд найбільш повною та вичерпною, адже весь ряд принципів одночасно закріплений і Конституцією України і Цивільним процесуальним кодексом України та іншими законами. Але не зважаючи на акти в яких закріплено той чи інший принцип, це не змінює їхню роль чи значення для цивільного судочинства. Дана класифікація у практичному плані дещо поступається класифікації за змістом та сферою поширення. Практичний аспект даної категорії полягає в тому, що принципи поділяються в залежності від того, на які відносини вони поширюються. Але з іншого боку, оскільки принципи складають систему, то кожен з них знаходить своє вираження в будь-якій сфері відносин.

Класифікація за об'єктом регулювання полягає в тому, що принципи поділяють на дві великі групи, принципи які організовують діяльність суду, тобто допомагають створити сприятливі умови для розгляду справи, а також принципи, які організовують безпосередньо сам процес судочинства.

Не можна недооцінювати роль класифікації за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів, адже ця класифікація поділяє принципи залежно від прав та обов'язків учасників процесу, одна група регулює становище суду, а друга група – інших учасників.

Класифікація принципів за значимістю являє собою розділення принципів на фундаментальні, тобто ті основні засади, на яких ґрунтується судочинство та конструктивні, ті які притаманні окремим справам. І класифікація за рівнем дії, яка також має право на існування, оскільки розділяє принципи на національні та міжнародні, ділить їх за приналежністю до держави. Тобто принципи національні, які притаманні саме нашій державі, а також міжнародні принципи, які або запозичені з інших держав, або належать до процесуального права декількох країн.

Все це різноманіття класифікацій створилося через велику кількість принципів, всі вони по своєму правильні. На нашу думку класифікація за формою нормативного закріплення є найбільш точною, тому розглянемо її більш детально.

## РОЗДІЛ 2

### ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЗА ФОРМОЮ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ

#### 2.1. Конституційні принципи цивільного процесуального права

Принципи цивільного судочинства, тісно взаємопов'язані між собою та формують одну логічну систему. Лише систематизовано, принципи характеризують цивільне процесуальне право як фундаментальну науку, визначають характер цивільного судочинства, побудованого на основі законності, змагальності та диспозитивності [50, с. 103].

Порушення будь-якого принципу, призводить, як правило, до порушення іншого принципу, або всієї системи загалом. Наприклад, порушивши принцип гласності, одночасно порушується і принцип законності. Кожен принцип, який має визначене місце у цій системі, може розглядатися як гарантія реалізації інших. Так, принцип провадження судочинства державною мовою є гарантією інших принципів процесу - законності, усності [21].

На підставі викладених рис, які розкривають зміст і сутність принципів цивільного судочинства, можна зробити висновок: принцип відображає ідею, що становить його зміст і ці ідеї, відображені у принципах, повинні бути закріплені в нормах права. Принципи визначають головні риси цивільного судочинства.

Для виявлення специфічних рис принципів останні класифікуються на групи за різними ознаками. Під класифікацією принципів розуміється поділ їх складу на окремі групи за певною підставою [37, с. 87].

Класифікацію принципів цивільного судочинства можна проводити за великою кількістю критеріїв. Аналізуючи праці науковців, з приводу принципів цивільного судочинства, можна сказати, що кожен класифікує принципи за різними ознаками, поділяє на різні класи і підкласи.

На наш погляд, найбільш повною є класифікація за формою нормативного закріплення, тобто класифікація принципів за нормативними актами, в яких вони

мають вираження.

Розглянемо детальніше принципи цивільного судочинства за формою нормативного закріплення.

Принципи, закріплені конституцією – це основні ідеї, погляди, завдання та мета реалізації правосуддя в цивільних справах, які мають вираження в головному законі держави – Конституції України [43, с. 114].

Принцип здійснення правосуддя виключно судами закріплюється статтею 124 Конституції України, в якій йдеться мова про те, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. Правосуддя є формою державної діяльності, яку здійснюють виключно суди шляхом здійснення судочинства у встановленому законом порядку. Навіть в умовах введення на території надзвичайного стану правосуддя здійснюють суди, утворені відповідно до Конституції України. Заборонено на такій території утворювати позасудові органи або інші суди, а також спрощувати форми судочинства в чинних судах.

Виключне право суду здійснювати судову владу обумовлено тим, що його діяльність проходить в особливому правовому порядку, при якому створюються такі переваги при розгляді й вирішенні судових справ, які не регламентовані для жодної державної діяльності. Зміст зазначеного порядку складають необхідні гарантії для формування по справі законного і справедливого рішення.

Принцип здійснення судової влади тільки судом не обмежується судовим розглядом у суді першої інстанції, а характеризує всі судові стадії. На кожній стадії розгляд справи відбувається у тих формах, які відповідають характеру й завданням, що вирішуються в даному випадку [34, с. 48].

З вище вказаного можна зробити висновок, що принцип здійснення судової влади виключно судом, має низку ознак:

- 1) жоден інший орган влади не має права делегувати собі функції судової влади;
- 2) винесення рішень по справі може здійснювати виключно суд;

- 3) Конституція України закріплює особливий статус суду в системі державних органів;
- 4) в особливому порядку відбувається формування складу суду;
- 5) судова вдала працює в умовах суворого дотримання процесуальних гарантій учасників судового процесу.

Територіальність і спеціалізація побудови системи судів загальної юрисдикції, полягає в тому, що по-перше організація системи судів в Україні характеризується розподілом юрисдикцій. Під юрисдикцією, в даному випадку, розуміється компетенція, якою наділені лише суди, щодо розгляду справ і ухвалення у них рішень, які є остаточними в рамках національної правової системи і не можуть бути переглянуті у позасудовому порядку.

По-друге необхідність спеціалізації обумовлена складними та різноманітними суспільними відносинами, а отже, і їх правовим регулюванням. Не лише судді, а й інші правники не можуть бути компетентними в усіх сферах правовідносин – вони неспроможні охопити весь нормативний масив, який застосовується в Україні. Тому Конституція України визначає спеціалізацію принципом для формування системи судів загальної юрисдикції.

Поділ на окремі види спеціалізованих юрисдикцій, виходячи з особливостей предмета судових спорів та обумовленого особливостями виду судочинства, має на меті гарантувати якісніший і оперативніший розгляд судових справ, забезпечити ефективніші механізми захисту прав і свобод людини у відповідних правовідносинах.

По-третє територіальність означає децентралізацію нижчих ланок системи судів загальної юрисдикції (місцевих та апеляційних). Тому кожен місцевий та апеляційний суди мають свою територіальну юрисдикцію (підсудність). Організація судів за принципом територіальності спрямована на забезпечення наближеності місцевих та апеляційних судів до людей. Даний принцип визначається статтею 125 Конституції України [16].

Принцип здійснення правосуддя суддею одноособово, колегією суддів, а також за участю присяжних: справи у судах першої інстанції розглядаються

суддею одноособово, колегією суддів або суддею і судом присяжних. Суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд. Розгляд справ в апеляційному, касаційному порядку, а також в інших випадках, передбачених законом, здійснюється судом колегіально у складі не менше трьох професійних суддів відповідно до закону. Справи в порядку повторної касації розглядаються складом суддів відповідної судової палати Верховного Суду згідно з вимогами процесуального закону [14, с. 206].

Прикладом даного принципу може слугувати постанова від 22 травня 2019 року № 676/2827/16-ц Верховного суду, де Верховний Суд у складі колегії суддів Другої палати Касаційного цивільного суду: Лесько А. О., Пророка В. В., Сімоненко В. М., розглянув в порядку спрощеного позовного провадження справу.

Незалежність і недоторканність суддів та підкорення їх тільки законові полягає в тому, що при здійсненні правосуддя у цивільних справах судді незалежні і підкоряються тільки закону. Сутність цього принципу полягає в тому, що суди здійснюють правосуддя самостійно. Судді при здійсненні розгляду і вирішенні цивільних справ незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні та підпорядковуються лише закону. Будь-яке втручання у діяльність суддів, вплив на суд чи суддів, неповага до суду, збір, зберігання, використання чи розповсюдження інформації усно, письмово або іншим способом з метою завдати шкоди їх авторитету чи вплинути на неупередженість суду заборонені і тягнуть передбачену законодавством відповідальність. Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ у відповідності до їх внутрішнього переконання, яке ґрунтується на вимогах закону.

Принцип незалежності суддів та їх недоторканності є важливою гарантією самостійності судової влади та умовою судового захисту прав людини та основоположних свобод. Даний принцип має своє вираження в ст. 126 Конституції України. Він являє собою гарантії безпеки суддів. Передбачається, що суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене судові рішення, окрім вчинення злочину або дисциплінарного проступку, а також те, що

суддя обіймає посаду безстроково [39].

У свою чергу суди та судді у своїй діяльності не завжди керуються виключно Конституцією та законами України, піддаються протиправному впливу посадових осіб органів державної влади, суб'єктів політичної діяльності, допускають безкарне втручання у вирішення судових справ, що завдає істотної шкоди демократичному конституційному ладу, правам і свободам громадян, інтересам суспільства та держави [60, с. 163].

Принцип законності виражається в тому, що правосуддя в Україні здійснюється у точній відповідності з законодавством України. У випадках, передбачених міжнародними угодами, суди України застосовують законодавство відповідно до порядку, встановленого цими угодами. Законність, це не просто один із принципів, це комплексне політико-правове явище. Законність можна охарактеризувати як «ціль» судочинства. Основними рисами законності є:

- 1) загальність вимоги дотримання й виконання державних законів;
- 2) здійснення всіх державних владних функцій виключно на основі законів при суворому дотриманні посадовими особами прав громадян і гарантій від безпідставного притягнення їх до відповідальності;
- 3) рішуче припинення всіх порушень закону, від кого б вони не виходили, забезпечення невідворотності відповідальності за ці порушення [63].

Принцип законності охоплює різні правові й організаційні засоби, що забезпечують реалізацію норм матеріального й процесуального права в спірних ситуаціях. Принцип включає в себе систему процесуальних засобів по підтримці процесуальної дисципліни в судочинстві та відповідальність за неправильне застосування норм [35, с. 167].

Найголовнішим законом держави є Конституція України, тому будь яке рішення, щоб воно було законним, повинно ґрунтуватися на положеннях даного закону, а також інших актів, які не суперечать Конституції України. В цьому аспекті нормативно-правові акти органів держави підлягають оцінці на відповідність Конституції України та законам, що є гарантією дотримання принципу законності. Всі принципи цивільного судочинства прямо чи побічно

забезпечують реалізацію принципу законності [53, с. 98].

Рівність усіх учасників перед судом і законом - правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

Даний принцип забезпечує те, що при зверненні до суду для захисту своїх прав і інтересів, фізичним, юридичним особам гарантується, що їх справа буде розглянута об'єктивно і неупереджено, незалежно від того, до кого звернені вимоги позивача або заявника, і від того, який статус (соціальний, майновий) має сама зацікавлена особа. Крім того, особи можуть бути впевнені, що держава забезпечує їм можливість захисту своїх прав, шляхом звернення до суду. Цей принцип цивільного судочинства ґрунтується на загально правовому принципі рівності прав і свобод людини і громадянина [26, с. 79].

Принцип рівності поширюється на всіх учасників судового процесу з моменту відкриття провадження у справі і до моменту проголошення остаточного судового рішення. Рівність учасників судового процесу перед законом означає, що законодавство, що складається з норм процесуального і матеріального характеру, і визначає процес звернення, розгляду і вирішення справи в суді, повинно однаково застосовуватись до усіх учасників судового провадження незалежно від будь-яких ознак. Під рівністю громадян перед судом слід розуміти те, що всі вони несуть відповідальність перед судами, які належать до єдиної судової системи, при цьому не мають жодних переваг і не зазнають обмежень. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи є рівними перед законом і судом, як і громадяни України, та користуються правом на судовий захист, за винятками, встановленими законом [47, с. 121].

Принцип змагальності спрямований на забезпечення сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, широкої можливості в захисті своїх прав, свобод і інтересів, а також прав, свобод і інтересів інших осіб. Даний принцип обумовлений тим, що в позовному провадженні суд розглядає спори між

суб'єктами, які мають різні правові інтереси. Судочинство має характер спору, змагання перед судом у доведенні обставин, покладених в основу їх вимог і заперечень.

Принцип змагальності складається з трьох компонентів:

1. Кожна сторона повинна довести підставу своїх вимог і заперечень, відстоювати свою позицію в суді;
2. Суд не може залишатися байдужим арбітром і повинен при недостатності доказів доповнити їх;
3. Змагальна форма цивільного процесу, згідно з якою, не тільки представлення і дослідження доказів, але і все цивільне судочинство відбувається у формі спору сторін і інших осіб, які беруть участь у справі [15, с. 201].

Прикладом принципу змагальності є постанова від 28 січня 2019 року № 569/16159/17 Верховного Суду, де зазначається, що Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду встановив обставини по справі. Дана постанова складається з описової частини, де зазначається короткий зміст позовний вимог, далі йде опис рішень першої та другої інстанції, потім – короткий зміст вимог касаційної скарги. І найголовніше, далі зазначені аргументи учасників справи: 1) доводи особи, яка подала скаргу; 2) доводи особи, яка подала відзив на скаргу.

Ухвалення судами рішень іменем України та обов'язковість їх виконання на всій території України, полягає в тому, що суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду і вони підлягають беззастережному виконанню на всій території країни [19].

Будь-яке рішення, постанова, ухвала починаються словами, наприклад «Постанова Іменем України». Прикладом дотримання даного принципу може слугувати будь-яке рішення, постанова, ухвала. Наприклад, постанова від 17 квітня 2019 року № 761/41709/17 Верховного Суду.

Обов'язковий характер судового рішення, яке ухвалюється іменем України, підкреслює авторитет судової влади, оскільки жодне рішення інших органів не може прийматись іменем України. Вимога про ухвалення судових рішень іменем

України випливає з теорії поділу влади, згідно з якою судова влада є гілкою державної влади України, а тому рішення судів є уособленням волевиявлення держави і, відповідно, їх виконання має бути гарантовано державою. Саме тому обов'язковість судових рішень забезпечується державою [20, с. 246].

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб – це принцип доступності і гарантованості судового захисту прав і свобод людини та громадянина.

Законом гарантується звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Це право реалізується можливістю будь-якій зацікавленій особі звернутися в установленому порядку за захистом порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу та широкою можливістю використати численні процесуальні засоби для активної процесуальної діяльності. Беручи участь у справі, вони мають право знайомитися з її матеріалами, робити з них витяги, одержувати копії рішень, ухвал, постанов та інших документів, що є в справі, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь в їх дослідженні, заявляти клопотання та відводи, давати усні і письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування та заперечення, оскаржувати рішення і ухвали суду та ін. [26, с. 190].

Участь народу в здійсненні правосуддя реалізується через присяжних, це закріплюється ст.124 та ст.127 Конституції України. Залучення присяжних до розгляду справ окремого провадження обумовлюється соціальною важливістю останніх, але на практиці доведена неефективність цього інституту під час розгляду справ. Це зумовлено самою специфікою окремого провадження, яка полягає у відсутності спору про право та принципу змагальності сторін, а рішення ухвалюється суддею тільки на основі поданих документів, які підтверджують або спростовують факти, що мають юридичне значення.

Можна зробити висновок, що принцип участі народу в цивільному процесі це просто формальність. На даний час, участь присяжних у цивільному

судочинства, як правило обмежуються фізичною присутністю в залі судових засідань і повною підтримкою рішення, прийнятого суддею. Неодноразово науковцями висувалися сумніви щодо доцільності й ефективності запрошення представників народу до участі в процесі судочинства у справах окремого провадження, але з іншого боку залучення присяжних є інструментом для зменшення корупційних ризиків, що є особливо актуальним в наш час, а також можливістю перерозподілу відповідальності за прийняті рішення між судом та народом [62, с. 144].

Отже, розглянувши широкий перелік принципів цивільного процесу, які закріплені конституцією можна зробити висновок, що значення цих принципів для судочинства є невимовно важливим. Дотримання даних принципів дає можливість створити всі умови для розгляду справи у відповідності до законодавства держави, вирішити спір чесно і справедливо. Кожен з цих принципів є фундаментом діяльності судів. Дотримання конституційних принципів відбувається на всіх етапах розгляду справи.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, створеними відповідно до законів держави. Суди створюються на основі принципу територіальності та спеціалізації, з метою наближення їх до народу. Тобто система судів організовується таким чином, щоб особа могла без великих зусиль звернутися до суду, який спеціалізується на вирішення саме тих категорій справ, яких їй потрібно. Справи в суді розглядають професійні судді і в залежності від категорії справи, роблять це одноособово, колегіально, чи за участь присяжних (що реалізує принцип участі народу у здійсненні правосуддя).

Судді в своїй роботі є недоторканими та незалежними, і підкорюються виключно закону, що тягне за собою дотримання принципу законності. Законність є не лише принципом, а головною ціллю судочинства в цілому, він забезпечує дотримання основного закону держави – Конституції України, та інших законів, під час розгляду будь-якої справи. Всі учасники процесу є рівними між собою, не мають жодних переваг при розгляді справ та не зазнають ніяких обмежень. Процес розгляду справи є змагальним, тобто кожна сторона повинна

довести підставу своїх вимог та заперечень. Рішення ухвалюються іменем України, та підлягають обов'язковому, беззастережному виконаю на всій території країни.

На основі вище викладеного, можна стверджувати, що кожен принцип тягне за собою інший, що формує з них систему. Порушення хоч одного принципу посприє порушенню цілісності даної системи і результатом буде несправедливе, незаконне рішення.

## **2.2. Принципи, закріплені законодавством про цивільне судочинство**

Велика кількість принципів цивільного судочинства закріплені Конституцією України, але майже всі ці принципи притаманні більшості галузей судочинства. Принципи, закріплені законодавством про цивільне судочинство виражають основні ідеї та цілі саме даної галузі судочинства. Цих принципів менше за кількістю, але значення в них для здійснення правосуддя, навіть, більше.

Відповідно до ст. 2 ЦПК України, основними засадами (принципами) цивільного судочинства є:

- 1) верховенство права;
- 2) повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін;
- 5) диспозитивність;
- 6) пропорційність;
- 7) обов'язковість судового рішення;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 9) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом;
- 10) розумність строків розгляду справи судом
- 11) неприпустимість зловживання процесуальними правами;

12) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення [3].

Фундаментальним, основоположним і найголовнішим, серед принципів, закріплених цивільно-правовими актами є принцип диспозитивності. Даний принцип є підґрунтям, властивим цивільним правовідносинам, у яких кожний вільний скористатися своїм правом, чи не скористатися ним, проявивши своє волевиявлення [48].

Принцип диспозитивності гарантує сторонам використання своїх матеріальних і процесуальних прав, пов'язаних з виникненням, переходом з однієї стадії в іншу і закінченням процесу у справі. Саме принцип диспозитивності, зазвичай, називають рушійною силою цивільного процесу.

Принцип диспозитивності в цивільному процесі - це закріплені в нормах цивільного процесуального права положення про можливість осіб, які беруть участь у справі, розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, а також способами їхнього захисту, що активно впливають на виникнення, рух і закінчення цивільного процесу, з метою захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів [59].

Цей принцип закріплений у ст. 13 Цивільного процесуального кодексу України: суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до Цивільного процесуального кодексу України, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі [3].

Принцип диспозитивності в цивільному судочинстві має своє вираження в диспозитивних правах учасників процесу.

До таких прав можна віднести:

- порушення цивільної справи відбувається виключно у випадку волевиявлення фізичної чи юридичної особи;
- можливість зміни підстав або предмету позову;
- можливість збільшення або зменшення позовних вимог;

- можливість укладення між сторонами мирової угоди;
- можливість відмовитися від позову;
- право визнання позову і право заперечувати проти нього;
- обов'язок доказування обставин, що мають значення по справі, покладається на сторони або інших осіб, що беруть участь у справі; особиста участь у справі під час судового розгляду [59].

Принцип диспозитивності визначає зміст цивільних процесуальних норм, а також забезпечує їх єдність, спрямованість та узгодженість. Фактично, диспозитивність — це свобода сторін по реалізації своїх матеріальних і процесуальних прав [63].

Ще одним надзвичайно важливим принципом в цивільному процесі є верховенство права. Верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його застосування у правотворчій та правозастосовчій діяльності, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Цей принцип забезпечує пріоритетність прав і свобод людини та громадянина, справедливість і гуманність при постановленні судових рішень [15, с. 41].

Принцип верховенства права в цивільному процесі виражається через такі положення: право презумпції невинуватості кожної зі сторін; право на судовий розгляд; право на достатній час для подання доказів, що підтверджують вимоги чи заперечення сторін; право на справедливий розгляд справи незалежним і неупередженим судом; право на допит свідків з боку іншої сторони; право на апеляцію до незалежного суду, що має повноваження перегляду та скасування рішення на підставах законності та поданих доказів.

Принцип верховенства права є принципом природного права як сукупності ідеальних, духовних і справедливих понять про право. Справедливість, добро, гуманізм як складові верховенства права є елементами суспільної свідомості. Даний принцип в деяких джерелах характеризується як конституційний, але він також являється і галузевим, оскільки основні його положення, в розрізі

цивільного процесу, закріплені цивільно-правовими актами [34, с. 123].

Розглядаючи принцип верховенства права, можна виокремити два основні аспекти його змісту: формальний і матеріальний. З формальний аспект полягає в тому, що в суспільстві повинні існувати правові норми, яких дотримуються всі суб'єкти, у тому числі й держава. У цьому випадку право обмежує державу самим фактом існування правил і процедур. При цьому формальний аспект верховенства права передбачає такі вимоги: у суспільстві повинна існувати система права як сукупність норм, ці норми повинні бути чіткими та зрозумілими. Також дані норми повинні бути доступними, оприлюдненими і, як правило, не мати зворотної дії, право має бути розумно стабільним, а правотворчість – послідовною. Повинна існувати усталена практика реалізації норм права, яка підтримується гарантією їх однакового застосування. Матеріальний аспект верховенства права полягає в тому, що мають існувати чіткі змістовні стандарти, які визначають суть позитивного права.

Таким чином, верховенство права – це панування права певного змісту. У цьому випадку право створює рамки для держави не фактом існування правил і процедур, а обмежує за змістом її юридичних актів. Матеріальний аспект передбачає такі вимоги: норми повинні відповідати стандартам основоположних прав і свобод людини та громадянина, а також загальним стандартам права та іншим принципам [39].

Принцип пропорційності розкривається статтею 11 ЦПК України. Згідно з даною статтею, суд визначає порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо [3].

Принцип пропорційності є обов'язковою складовою та інструментом верховенства права, адже як в матеріальному, так і в процесуальному аспектах, ці принципи є взаємопов'язаними. Їх зв'язок полягає у тому, принцип верховенства

права є фундаментом, на якому базується принцип пропорційності, натомість принцип пропорційності є умовою реалізації принципу верховенства права і водночас його необхідним наслідком [51, с. 108].

На практиці пропорційність розглядається як дотримання справедливого балансу між потребами загальної суспільної ваги та потребами збереження фундаментальних прав людини, враховуючи, що заінтересована особа не повинна нести непропорційний та непомірний тягар [33, с. 164].

Принцип пропорційності спрямований на забезпечення розумного балансу приватних і публічних інтересів, згідно з яким цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення — обґрунтованими і найменш обтяжливими для осіб, чиї права обмежуються. З огляду на це наукові характеристики цього принципу з точки зору системи його вимог у площині правозастосування зводяться до наступного: мета встановлення певних обмежень має бути легітимною й істотною; обмеження, що переслідують істотну мету, мають бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими; при застосуванні обмежень має забезпечуватися розумний баланс приватних і публічних інтересів [45, с. 40].

Принцип поваги до честі, гідності та процесуальна рівності сторін полягає в тому, що відповідно до ст. 6 ЦПК України, суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників судового процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом [3]. Традиційно цей припис розглядається як принцип судочинства, який є похідним від рівності сторін у цивільних правовідносинах і їх рівного ставлення до суду, що розглядає цивільну справу.

Принцип рівності сторін визначає, що сторони наділяються рівними процесуальними правами і несуть рівні процесуальні обов'язки незалежно від процесуальних функцій, сторони наділяються певними правами і обов'язками зі здійснення своїх процесуальних функцій і, нарешті, сторонам надаються однакові можливості зі здійснення належних їм процесуальних прав.

Проявом принципу процесуальної рівності є закріплення в ЦПК України рівних процесуальних прав:

- 1) знайомитися з матеріалами справи та робити з них витяги;

- 2) знімати копії з документів, долучених до справи;
- 3) одержувати копії рішень, ухвал;
- 4) брати участь у судових засіданнях;
- 5) подавати докази;
- 6) брати участь у дослідженні доказів;
- 7) задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам;
- 8) заявляти клопотання та відводи;
- 9) давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб;
- 10) користуватися правовою допомогою;
- 11) знайомитися з журналом судового засідання тощо [64, с. 36].

Наявність даного принципу в різних формах судочинства є виявом конституційної засади рівності всіх громадян перед законом і судом.

Принцип рівності має вплив на рівномірний розподіл не лише процесуальних прав, а й обов'язків, а саме тягаря доказування. Виходячи з принципу процесуального рівноправ'я, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається [16]. За допомогою принципу рівності сторін законодавець намагається забезпечити сторони не просто формально рівними, але й фактично достатніми можливостями для захисту своїх прав та інтересів.

Принцип процесуальної рівноправності сторін тісно пов'язаний із принципами диспозитивності і змагальності, у поєднанні з якими і досягається дійсна рівність сторін у цивільному судочинстві. Суд зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом засоби для забезпечення цього принципу [29, с. 84].

Розгляд справ у суді проходить усно і відкрито, це передбачає принцип гласності і відкритості судового процесу, та повністю фіксується технічними засобами. Будь-яка особа може бути присутньою на судовому засіданні, маючи при собі документи, що посвідчують особу. Особи, які беруть участь в засіданні, повинні слідувати правилам поведінки у залі засідань, інакше суд має право

видалити їх. Всі особи, присутні в залі судових засідань мають право проводити фотозйомку, відеозапис та аудіозапис, але з врахуванням обмежень, встановлених законом. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом. Передбачена також можливість, з дозволу суду, вести трансляцію в мережі Інтернет.

Законом також передбачені випадки проведення закритого судового засідання: коли відкритий судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, або за клопотанням учасників справи з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя учасників справи або відомостей, що принижують їхню честь і гідність, а також в інших випадках, передбачених законодавством. Рішення проголошується прилюдно, окрім випадків, якщо судовий розгляд проводився в закритому судовому засіданні, тоді прилюдно проголошується тільки вступна та резолютивна частини рішення [55, с. 21].

Відкритий розгляд справ дає змогу особам безпосередньо дізнатися про роботу суду, що в свою чергу додає відповідальності за законне і правильне рішення у справі, сприяє зниженню суб'єктивізму суддів і дає змогу всім бажаючим впевнитися в дотриманні встановлених процесуальним законом правил розгляду справи [54, с. 153].

Зміст принципу гласності судового розгляду цивільних справ складається з таких елементів: найширше гласність розкривається у відкритому судовому засіданні; обов'язковість повідомлення про час і місце розгляду справи; повна фіксація процесу технічними засобами; загальний порядок здійснення розгляду цивільної справи у закритому судовому засіданні; прилюдне оголошення рішень та ухвал, якими закінчується розгляд справи. Гласність характерна не тільки судовому розгляду, а ще й стадії виконання судових рішень, що надає цьому принципу ще більшого значення. Тобто принцип гласності означає відкритість виконавчого провадження [44].

Цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін, це

визначає ст. 12 ЦПК України. Даний принцип полягає в тому, що кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень [3].

Принцип змагальності покладає тягаря доказування на самі сторони, а суд звільняє від обов'язку збирання доказів. Суд, за даним принципом, тільки дає оцінку доказам. Судочинство має характер спору, сторони змагаються перед судом у доведенні фактичних обставин, які лежать в основу їхніх вимог та заперечень. Змагальні засади процесу визначають мотивують сторони, оскільки результат залежить тільки від їх активності в процесі. Змагальність у цивільному судочинстві засновується на особистій незалежності учасників процесу [52].

Сторони несуть відповідальність за повноту доказової бази. Якщо поданих доказів недостатньо, суд пропонує сторонам подати додаткові матеріали. Суд сприяє учасникам за їх клопотанням у витребуванні доказів, коли надання таких доказів для них неможливо. А також суд наділений можливістю, у деяких випадках, збирати докази за власною ініціативою.

Реалізація принципу змагальності в цивільному судочинстві не обмежується тільки участю сторін та зацікавлених осіб у процесі доказування. Даний принцип включає право участі таких осіб у змагальній формі цивільного судочинства, тобто наділяє їх наступними повноваженнями: право заявляти відводи, задавати питання іншим учасникам процесу, давати усні і письмові пояснення по справі, представляти свої доводи і міркування, оскаржувати судові постанови, та інші процесуальні дії. Принцип змагальності найбільше реалізується на стадії судового розгляду. На даному етапі весь процес відбувається в змагальній формі [36, с. 138].

Обов'язковість судового рішення встановлюється ст. 18 ЦПК України, і передбачає, що судові рішення, які набрали законної сили є обов'язковими для органів державної влади, а також юридичних і фізичних осіб та підлягають виконанню на всій території України. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законодавством [62, с. 145].

Судове рішення є найважливішим актом судової влади. Обов'язковість

рішення суду являється основною складовою сучасної демократичної держави. Його виконання є проявом реальної можливості держави захистити права свободи та інтереси її громадян [46, с. 51].

Обов'язковості виконання судових рішень є багатограним принципом. Однією з його складових являється неможливість органами державної влади приймати рішення, які скасовують судові рішення, або перешкоджають їх виконанню. Також суди зобов'язані враховувати рішення інших судів, що є проявом презумпції істинності судового рішення. Важливим елементом є здійснення контролю за виконанням рішення. Цей контроль покладається на суд у межах повноважень, наданих йому законом [61, с. 80].

Характер обов'язковості рішення підкреслює авторитет судової влади і допомагає сформувати в країні режим законності. За невиконання судового рішення особи можуть нести адміністративну, кримінальну або дисциплінарну відповідальність. Судове рішення, що набуло законної сили, окрім обов'язковості виконання, має ще такі елементи: незмінність, неспростовність, виключність, преюдиціальність. Саме тому обов'язковість судових рішень є передумовою їх виконавчої сили [38, с. 20].

Аналізуючи властивість обов'язковості судового рішення, можна стверджувати, що обов'язковість знаходить своє виявлення у зобов'язанні учасників процесу до вчинення певних дій або утримання від їх вчинення.

Рішення суду, яке вступило в силу, є окремим актом, що окреслює правовідносини між сторонами спору. Через це, рішення не тільки зобов'язує відповідача до вчинення певних дій або утримання від їх вчинення, а й надає повноваження позивачу, шляхом конкретизування змісту його права у правовідносинах. Судове рішення окреслює межі та способи реалізації позивачем свого права. Позивач, як наслідок, може вимагати від відповідача лише те, що передбачено судовим рішенням [22, с. 267].

Судове рішення підлягає виконанню після набрання ним законної сили, тобто після апеляційного розгляду справи або після закінчення строку на

апеляційне оскарження, але цивільним законодавством окреслена окрема категорія справ, які вимагають негайного виконання, такими справами є:

1. стягнення аліментів (в межах одного платежу);
2. виплата заробітної плати (за один місяць);
3. відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, або іншим ушкодженням чи смертю (у межах суми стягнення за один місяць);
4. поновлення на роботі працівника, якого незаконно звільнили, або перевели на іншу посаду;
5. відібрання дитини;
6. розкриття банківської таємниці;
7. примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (або продовження такого строку);
8. встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території [63].

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи полягає в тому, що учасники судового процесу та інші особи, мають право на апеляційне оскарження судового рішення. Даний принцип є надзвичайно важливим, оскільки надає можливість виправити вищестоящим судом помилки, які були допущені при розгляді справи, нижчим судом. Цей принцип є гарантією справедливості та законності судочинства. Його зміст полягає в тому, що особа, за власним бажанням, якщо її не влаштовує рішення суду першої інстанції, може подати апеляційну скаргу до вищестоящего суду, а суд, в свою чергу, зобов'язаний розглянути подання, шляхом перевірки законності, справедливості та обґрунтованості постановленого рішення [21].

Розглянувши апеляційну скаргу, суд має право скасувати або змінити попереднє рішення, або залиши його без змін.

Як зазначається в ст. 17 ЦПК України, учасники або інші особи, яких стосується рішення по справі, мають право не тільки на апеляційний перегляд справи, а ще й на касаційне оскарження. Але касаційне оскарження можливе тільки після перегляду справи в порядку апеляції. Забезпечення права на

апеляційне і касаційне оскарження включає можливість оскарження судового рішення і обов'язок суду прийняти та розглянути подану апеляцію чи касацію. Таке право є складовою конституційного права особи на судовий захист [69, с. 33].

Суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги [3].

Для перегляду справи в апеляційному порядку особи мають подати до суду апеляційну скаргу. Скарга на рішення суду першої інстанції подається протягом десяти днів, а на ухвалу протягом п'яти днів з дня її проголошення. Вона має бути в письмовій формі, та містити вимоги особи до суду апеляційної інстанції. В скарзі описується також перелік документів, що додаються. До апеляційної скарги повинно бути додано чек про сплату судового збору і копії доданих до неї письмових матеріалів.

Апеляційна скарга, як правило має таку будову:

- 1) найменування суду, до якого подається скарга;
- 2) ім'я та місце проживання особи яка подає скаргу;
- 3) ім'я та місце проживання осіб які беруть участь у справі;
- 4) рішення або ухвала, які оскаржуються;
- 5) обставини, які вказують на незаконність чи необґрунтованість рішення чи ухвали;
- 6) нові обставини, які мають бути встановлені;
- 7) клопотання особи, що подала скаргу;
- 8) перелік додатків [43, с. 243].

Розгляд справи повинен бути призначений апеляційним судом до розгляду в розумний строк, але не пізніше п'ятнадцяти днів після закінчення підготовки справи до розгляду.

Справа розглядається у встановленому, ЦПК України, порядку: з'ясовуються обставини по справі, перевіряються докази, проводяться судові дебати, після чого суд ухвалює рішення. Потім суддя прилюдно проголошує

рішення, роз'яснює учасникам його зміст, та вказує на строки його оскарження в касаційному порядку [68, с. 51].

Якщо осіб не влаштовує рішення суду апеляційної інстанції, вони мають можливість звернутися з письмовою касаційною скаргою до Верховного Суду. Підставою для перегляду рішення касаційною інстанцією є неправильне застосування судом норм права чи порушення процесуальних норм.

Касаційна скарга реєструється у день її надходження, та залишається без розгляду, якщо вона не правильно оформлена чи подана після закінчення строків на касаційне оскарження. Після реєстрації касаційної скарги, вирішується питання про відкриття провадження [71, с. 153].

У суді касаційної інстанції перегляд справи проводиться за загальними правилами, в порядку спрощеного позовного провадження та без повідомлення учасників. Розгляд справи починається з відкриття першого судового засідання, доповідається зміст оскаржуваного рішення, сторони, в разі необхідності, надають свої пояснення. Суд перевіряє, в межах касаційної скарги, правильність застосування судом першої та апеляційної інстанції, норм матеріального чи процесуального права, вирішує питання про достовірність доказів. Вислухавши всі доводи, суд ухвалює рішення. Він має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики [18, с. 221].

Окрім апеляційного та касаційного оскарження, законом, також, передбачається перегляд справи за ново виявленими або виключними обставинами [27, с. 42].

Реалізація учасниками судового процесу та іншими особами своїх прав на оскарження судового рішення залежить виключно від їх волевиявлення.

Принцип перегляду судового рішення має також і психологічний аспект. Адже впевненість, що рішення суду першої інстанції не є остаточним і може бути оскаржене в апеляційному та касаційному порядку заспокоїливо діє на осіб, які приймають участь у розгляді справі і є гарантією їх права на захист [31, с. 19].

Прикладом дотримання даного принципу може слугувати Ухвала від 28 жовтня 2019 року № 760/1867/19 Верховного Суду, в якій зазначено, що Верховний Суд ухвалив відкрити касаційне провадження у справі про визнання незаконним наказу про звільнення.

Розумність строків розгляду справи регламентується Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до вимог статті 6 даної конвенції справи про цивільні права та обов'язки осіб, повинні розглядатися у суді впродовж розумного строку. Ця вимога має на меті найшвидший захист судом прав особи, які порушені, так як будь-яке зволікання може негативно позначитися на правах, які повинні бути захищені. А відсутність своєчасного реагування може створити ситуацію, коли наступні дії суду вже не матимуть ніякого значення [25].

Ст. 210 Цивільного процесуального кодексу передбачає строки розгляду справи по суті. З дня відкриття провадження у справі надається шістдесят днів для початку розгляду справи по суті. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з моменту початку розгляду справи [33, с. 162].

Недотримання строків розгляду справи порушує конституційне право особи на захист і негативно впливає на ефективність правосуддя та авторитет судової влади. Основними причинами порушення строків є недоліки в організації роботи судів. Такі порушення впливають не тільки на сторони процесу, а й на суддів, оскільки призводять до перенавантаження суддів справами. Також дані порушення призводять до таких наслідків, як несвоєчасне виконання судових рішень, недостатнє матеріально-технічне забезпечення суддів і т.д.

Аналізуючи вищевикладені фактори, законодавством встановлюється, що строки, встановлені Цивільним процесуальним кодексом України, є обов'язковими для суддів та учасників процесу, оскільки встановлюють тривалість кожної стадії процесу або час, протягом якого потрібно вчинити процесуальну дію. Ці строки ґрунтуються на принципі розумності. Розумним вважається строк, який об'єктивно необхідний для виконання процесуальних дій, прийняття рішень та розгляду і вирішення цивільних справ [23].

Враховуючи обставини, що можуть ускладнити розгляд справи (кількість учасників процесу, необхідність проведення додаткового дослідження доказів, необхідність участі додаткових свідків, участь у справі іноземного елемента, хвороба сторони або судді, і т.д.), або за клопотанням сторони, чи з урахування особливостей справи, суд може продовжити процесуальний строк, але не більше ніж на п'ятнадцять днів. Але ця можливість передбачена тільки один раз, повторне продовження неможливе [53, с. 346].

Задля дотримання даного принципу Законом України «Про судоустрій і статус суддів» встановлюються підстави притягнення суддів до відповідальності. А саме, за навмисне затягування та порушення суддею принципу розумності строків розгляду справи, суддю можна притягнути до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження [5].

Цивільний процесуальний кодекс України передбачає ще один важливий принцип - неприпустимість зловживання процесуальними правами. Цей принцип встановлюється ст. 44. Учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Саме зловживання процесуальними правами та обов'язками призводить до затягування розгляду справи, або до неправильного її вирішення. Таке зловживання суперечить завданню судочинства. Суд може визнати зловживанням процесуальними правами, наступні дії осіб:

- 1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилась, подання клопотання для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

- 2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі [3].

Суд має обов'язок вжити заходів, щодо унеможливлення зловживання процесуальними правами. Такими заходами є: повернення позовної заяви, скарги чи клопотання, залишення їх без розгляду; покладення на сторону судових витрат, незалежно від результатів спору; постановлення окремої ухвали; забезпечення судових витрат. Ст. 148 ЦПК України встановлює, що за зловживання процесуальними правами сторони можуть нести відповідальність у вигляді штрафу, а саме стягнення у сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [63].

Таким чином, на даний момент, судді мають повноваження щодо забезпечення вжиття заходів попередження навмисного зловживання процесуальними правами, що ускладнює недобросовісним учасникам перешкоджати справедливому судочинству.

Принцип відшкодування судових витрат закріплюється ст.141 ЦПК України.

Судові витрати - це судовий збір та витрати, які пов'язані з розглядом справи. Судовий збір покладається на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог. Інші судові витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються: у разі задоволення позову - на відповідача; у разі відмови в позові - на позивача; у разі часткового задоволення позову - на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог [3].

При вирішенні питання про розподіл судових витрат, суд повинен враховувати ряд важливих аспектів. Ці витрати повинні бути пов'язані з розглядом справи і їх розмір має бути обґрунтованим та розумним. Також

враховується поведінка сторін, тобто чи не вчиняли сторони дії, які б призвели до затягування процесу розгляду справи, чи не заявляли необґрунтованих клопотань, чи не завищені позовні вимоги. Вирішальним моментом можуть стати дії учасників щодо врегулювання спору мирним шляхом [39].

Якщо одну зі сторін звільнено від сплати судових витрат, то інша сторона відшкодовує витрати на користь осіб, які їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог. Якщо обидві сторони звільнені від сплати судових витрат, то їх компенсують за рахунок держави.

У випадку, коли виявлено зловживання стороною процесуальними правами, або якщо спір виник внаслідок неправомірних дій сторони, суд вправі покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору [28, с. 196].

Якщо позов задоволений частково, а судові витрати покладені на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог, суд може зобов'язати сторону, яка повинна відшкодувати більшу суму судових витрат, сплатити різницю іншій стороні.

Задля забезпечення дотримання принципу відшкодування судових витрат, суд може накласти арешт на грошові кошти чи майно сторони, на яку покладено такі витрати, у межах суми, присудженої до стягнення [58, с. 327].

У разі укладення мирової угоди, визнання позову відповідачем, суд, у порядку визначеному законом, встановлює компенсацію позивачу п'ятдесяти відсотків судового збору, який був сплачений ним при поданні позову. У разі відмови позивача від позову понесені ним витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються з позивача. Якщо сторони під час укладення мирової угоди не передбачили порядку розподілу судових витрат, кожна сторона у справі несе половину судових витрат. У разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, внаслідок необґрунтованих дій позивача [24].

Інститут судових витрат має прямий вплив на реалізацію можливості особи

на звернення до суду й отримання захисту порушеного права. Даний аспект можна розглядати як законодавче обмеження доступності правосуддя. Але з іншого боку, якщо розмір судових витрат є обґрунтовано розумним, то даний інститут створює перешкоди в необґрунтованому зверненні до суду [64, с. 174].

Отже, розглянувши численну кількість принципів, закріплених законодавством про цивільне судочинство, можна стверджувати, що кожен з них є невід'ємним елементом складної системи і мають невичерпне значення для цивільного судочинства. Дані принципи визначають головні цілі та пріоритети, основні засади на яких будується цивільне судочинство. Ці принципи встановлюють основні правила, якими керується цивільний процес в цілому, встановлюють межі поведінки сторін, учасників процесу та самих суддів.

Фундаментом цивільного судочинства є принцип диспозитивності, він гарантує сторонам використання своїх матеріальних і процесуальних прав, пов'язаних з виникненням, переходом з однієї стадії в іншу і закінченням процесу у справі. Саме цей принцип рушійною силою цивільного процесу.

Принцип верховенства права є одночасно і конституційним принципом і закріпленим цивільним законодавством. Він являє собою засаду панування права в суспільстві, забезпечує пріоритетність прав і свобод людини та громадянина, справедливість і гуманність при постановленні судових рішень.

Принцип пропорційності можна розглянути головну ідею балансу в цивільному процесі. Цей баланс встановлюється між потребами суспільства та потребами захисту основних прав людини, беручи до уваги те, що зацікавлена особа повинна нести пропорційний та помірний тягар.

Розгляд цивільної справи проходить на засадах поваги до честі, гідності та процесуальної рівності сторін. Тобто сторони мають однакове процесуальне становище, несуть рівні процесуальні права та обов'язки. Під час розгляду справи кожен, хто приймає участь в ньому, має відноситись з повагою до честі та гідності інших учасників. Розгляд справи проводиться усно та відкрито, тобто на засадах гласності. Кожен, хто має бажання, може бути присутнім в залі судових засідань та проводити фіксацію технічними засобами. Цивільне судочинства відбувається з

дотриманням принципу змагальності. Згідно з цим принципом полягає в тому, що кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

Після розгляду справи, аналізу всіх доказів та показів свідків, суд ухвалює рішення. Рішення ухвалюється іменем України та несе обов'язків характер на всій території країни. Якщо учасники процесу не згодні з рішенням суду, їм надається право на апеляційне та касаційне оскарження. Зацікавлені особи мають право подати спочатку апеляційну скаргу до апеляційного суду, і вже після рішення даної інстанції, звернутися з касаційною скаргою до Верховного Суду. Цей принцип забезпечує особі впевненість в тому, що якщо рішення буде, на її думку, не справедливим, вона може звернутися для його перегляду до більш компетентних суддів вищої інстанції.

Всі процесуальні дії, пов'язані з розглядом справи мають бути здійснені в розумні строки. Ця вимога має на меті створити найкоротший строк для захисту судом прав особи, які були порушені, оскільки гальмування розгляду справи може негативно позначитися на правах, які повинні бути захищені.

Сторони не мають права зловживати процесуальними правами, адже така поведінка може призвести до затягування процесу, що потягне за собою не справедливе рішення. Процес розгляду справи, як правило, є затратним. Судові витрати, зазвичай розділяються між сторонами, пропорційно розміру задоволених вимог.

Всі ці принципи є невід'ємними елементами системи судочинства. Дотримання кожного з них сприяє формуванню в державі справедливого, законного судочинства, яке має на меті захист прав та свобод громадян.

Значення принципів для судочинства є невичерпно важливим, адже вони визначають основні способи регулювання процесу судочинства. Вони вказують на те яким має бути суд і правосуддя вцілому, формують його мету, цілі та завдання. На основі всіх цих основних засад і формується чесне, справедливе, законне судочинство. Дотримання даних принципів суворо контролюється законом, адже вони є гарантіями добросовісного захисту порушеного права осіб.

Порушення даних принципів є підставою для скасування рішення у справі, саме тому особи можуть бути впевнені, що їх права будуть захищені на засадах законності, диспозитивності, пропорційності, рівності та ін. Але і вони в свою чергу також зобов'язані дотримуватися вищевказаних норм, для забезпечення законного порядку цивільного судочинства.

## ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На підставі проведеного дослідження, можна сформулювати такі висновки, що розкривають основні особливості принципів цивільного судочинства:

1) Принципи цивільного процесуального права являють собою основні, керівні, фундаментальні положення, якими керується судочинство. Принципи визначають права, обов'язки, можливості всіх учасників процесу.

Принципи тісно пов'язані один з одним і в сукупності формують систему. Кожний з принципів відіграє неповторну роль, характеризує процес у загальному, окрему стадію чи інститут, але між ними є нерозривний зв'язок який визначається єдиною метою і завданням цивільного судочинства. Не можливе існування якогось принципу окремо від системи, а тільки у поєднанні з іншими.

Принципи цивільного судочинства можна розглянути як втілення найважливіших цінностей, притаманних цивільним процесуальним відносинам. Вони дають змогу тлумачити норми із недостатньо розкритим змістом, допомагають знайти правильне рішення при вирішенні певного процесуального питання. Принципи не обмежуються лише регулюючим впливом, їх значення набагато вагомніше у практичній правозастосовчій діяльності судів. Вони являються загальнообов'язковими правилами поведінки для всіх учасників процесу. Також важливе значення принципи набувають в процесі тлумачення норм, коли є суперечливі моменти або прогалини в праві.

2) Класифікація принципів цивільного процесуального права дуже розгалужена, кожен з науковців по своєму трактує принципи і поєднує їх в різні групи. Численна кількість ознак за якими можна розділити принципи цивільного судочинства не дає змоги виокремити конкретну, загальну для всіх класифікацію.

Класифікація за формою нормативного закріплення є, на наш погляд, найбільш повною та вичерпною, адже весь ряд принципів одночасно закріплений і Конституцією України і Цивільним процесуальним кодексом України та іншими законами. Але не зважаючи на акти в яких закріплено той чи інший принцип, це не змінює їхню роль чи значення для цивільного судочинства. Дана класифікація

у практичному плані дещо поступається класифікації за змістом та сферою поширення. Практичний аспект даної категорії полягає в тому, що принципи поділяються в залежності від того, на які відносини вони поширюються. Але з іншого боку, оскільки принципи складають систему, то кожен з них знаходить своє вираження в будь-якій сфері відносин.

Класифікація за об'єктом регулювання полягає в тому, що принципи поділяють на дві великі групи, принципи які організовують діяльність суду, тобто допомагають створити сприятливі умови для розгляду справи, а також принципи, які організовують безпосередньо сам процес судочинства.

Не можна недооцінювати роль класифікації за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів, адже ця класифікація поділяє принципи залежно від прав та обов'язків учасників процесу, одна група регулює становище суду, а друга група – інших учасників.

Класифікація принципів за значимістю являє собою розділення принципів на фундаментальні, тобто ті основні засади, на яких ґрунтується судочинство та конструктивні, ті які притаманні окремим справам. І класифікація за рівнем дії, яка також має право на існування, оскільки розділяє принципи на національні та міжнародні, ділить їх за приналежністю до держави. Тобто принципи національні, які притаманні саме нашій державі, а також міжнародні принципи, які або запозичені з інших держав, або належать до процесуального права декількох країн.

3) Розглянувши широкий перелік принципів цивільного процесу, які закріплені конституцією можна зробити висновок, що дотримання даних принципів дає можливість створити всі умови для розгляду справи у відповідності до законодавства держави, вирішити спір чесно і справедливо. Дотримання конституційних принципів відбувається на всіх етапах розгляду справи.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, створеними відповідно до законів держави. Суди створюються на основі принципу територіальності та спеціалізації, з метою наближення їх до народу. Справи в суді розглядають професійні судді і в залежності від категорії справи, роблять це

одноособово, колегіально, чи за участь присяжних (що реалізує принцип участі народу у здійсненні правосуддя). Судді в своїй роботі є недоторканими та незалежними, і підкорюються виключно закону, що тягне за собою дотримання принципу законності. Законність є не лише принципом, а головною ціллю судочинства в цілому, він забезпечує дотримання основного закону держави – Конституції України, та інших законів, під час розгляду будь-якої справи. Всі учасники процесу є рівними між собою, не мають жодних переваг при розгляді справ та не зазнають ніяких обмежень. Процес розгляду справи є змагальним, тобто кожна сторона повинна довести підставу своїх вимог та заперечень. Рішення ухвалюються іменем України, та підлягають обов'язковому, беззастережному виконаю на всій території країни.

4) Аналізуючи численну кількість принципів, закріплених законодавством про цивільне судочинство, можна стверджувати, що кожен з них є невід'ємним елементом складної системи і мають невичерпне значення для цивільного судочинства. Дані принципи визначають головні цілі та пріоритети, основні засади на яких будується цивільне судочинство.

Фундаментом цивільного судочинства є принцип диспозитивності, він гарантує сторонам використання своїх матеріальних і процесуальних прав, пов'язаних з виникненням, переходом з однієї стадії в іншу і закінченням процесу у справі. Принцип верховенства права являє собою засаду панування права в суспільстві, забезпечує пріоритетність прав і свобод людини та громадянина, справедливість і гуманність. Принцип пропорційності можна розглянути як головну ідею балансу в цивільному процесі. Розгляд цивільної справи проходить на засадах поваги до честі, гідності та процесуальної рівності сторін. Тобто сторони мають однакове процесуальне становище, несуть рівні процесуальні права та обов'язки. Розгляд справи проводиться усно та відкрито, тобто на засадах гласності. Цивільне судочинство відбувається з дотриманням принципу змагальності. Згідно з цим принципом, кожна сторона повинна довести обставини на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Після розгляду справи, аналізу всіх доказів та показів свідків, суд ухвалює рішення. Рішення

ухвалюється іменем України та несе обов'язковий характер на всій території країни. Якщо учасники процесу не згодні з рішенням суду, їм надається право на апеляційне та касаційне оскарження. Цей принцип забезпечує особі впевненість в тому, що якщо рішення буде, на її думку, не справедливим, вона може звернутися для його перегляду до більш компетентних суддів вищої інстанції.

Всі процесуальні дії, пов'язані з розглядом справи мають бути здійснені в розумні строки. Сторони не мають права зловживати процесуальними правами, адже така поведінка може призвести до затягування процесу, що потягне за собою не справедливе рішення. Процес розгляду справи, як правило, є затратним. Судові витрати, зазвичай розділяються між сторонами, пропорційно розміру задоволених вимог.

Враховуючи вищевикладене, з метою вдосконалення системи принципів цивільного судочинства, нами сформульовано такі пропозиції, щодо внесення змін до норм чинного законодавства:

1) ст. 16 ЦПК України передбачає основні положення досудового врегулювання спору, але дана засада не знаходить своє виявлення в ч. 3 ст. 2 ЦПК України, де перелічуються основні принципи цивільного судочинства. Пропоную включити в перелік засад цивільного судочинства принцип досудового врегулювання спору, та зазначити його під номером 13.

2) На даний час в нашій країні мовне питання стоїть досить гостро, українська мова широко популяризується. У зв'язку з цим, пропоную додати принцип здійснення судочинства державною мовою до ч. 3 ст. 2 ЦПК України, оскільки на даний час ця засада виділена окремою статтею, але в переліку принципів її немає. Пропоную зазначити даний принцип під номером 14 в ч. 3 ст. 2 ЦПК України.

3) ч. 1 ст. 4 ЦПК України передбачає право на звернення до суду за захистом. Пропоную змінити слово «чи» на слово «та» і викласти дану частину в наступній редакції: «1. Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та законних інтересів».

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закони України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-к/96> Дата звернення 20 липня 2019 року.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. Дата звернення 16 серпня 2019 року.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 02.12.2012 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 30.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453 VI. *Офіційний вісник України* від 30.07.2010 р., № 55.1.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 12.
7. Про міжнародне приватне право: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
8. Про міжнародні договори України: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2004. № 50. Ст. 540.
9. Про третейські суди: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2004. № 35. Ст. 412.
10. Про нотаріат: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 1993. № 39. Ст. 383.
11. Про судовий збір: Закон України. *Урядовий кур'єр*. № 141 від 04.08.2011.
12. Про виконавче провадження: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 1999. № 24. Ст. 207.
13. Про судову експертизу: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 1994. № 28. Ст. 232.

14. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8.
15. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996р. № 9. *Вісник Верховного Суду України*. 1996 № 9.
16. Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах. Київ: Скіф, 2008. 350 с.
17. Про судові рішення у цивільній справі: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 14. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1.
18. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 5. Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах. Київ: Скіф, 2008. 350 с.
19. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність органів і посадових осіб державної виконавчої служби та звернень учасників виконавчого провадження: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003р. № 14. Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах. Київ: Скіф, 2008. 350 с.
20. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014. № 11.  
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>. Дата звернення 26 серпня 2019 року.
21. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014. № 10.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14>. Дата звернення 03 вересня 2019 року.

22. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004). Дата звернення 29 серпня 2019 року.
23. Єдиний держаний реєстр судових рішень. Верховний Суд. Справа № 760/1867/19. Провадження № 61-17647ск19  
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85390478>. Дата звернення 19 серпня 2019 року.
24. Єдиний державний реєстр судових рішень. Верховний Суд. Справа № 676/2827/16-ц. Провадження № 61-48246св1.  
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80034367>. Дата звернення 10 вересня 2019 року.
25. Єдиний держаний реєстр судових рішень. Верховний Суд. Справа № 569/16159/17. Провадження № 61-44164св18.  
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80036437>. Дата звернення 14 серпня 2019 року.
26. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія. Київ: Атіка, 2017. 420 с.
27. Бородін М. М. Перегляд рішень, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами за новим Цивільним процесуальним кодексом України. Право України. 2004. № 11. 96 с.
28. Богля С. С. Судові витрати у цивільному судочинстві: автореф. дис.. канд. юрид. наук: 12.00.13. Національний університет внутрішніх справ МВС України. Харків. 2015. 235 с.
29. Васильєв С. В. Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ: навч. посіб. С. В. Васильєв. Харків: Еспада, 2016. 480 с.
30. Васильєв С. В. Порівняльний цивільний процес: підручник. Київ: Алерта, 2015. 352 с.
31. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд рішень у цивільному судочинстві: дис. док. юрид. наук: Харків 2017. 24 с.

32. Дузінкевич Т. І. Повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції: дис. канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2015. 279 с.
33. Енциклопедія цивільного права України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2009. 952 с.
34. Єфімов О. О. Правові засади цивільної юрисдикції. Юридична Україна. 2015. № 4-5. 346 с.
35. Зейкан Я. П. Захист у цивільній справі: наук.-практ. комент. 4-те вид., стер. Київ: КНТ: Вид. Ліпкан О. С. , 2015. 488 с.
36. Застосування судами цивільного і цивільного процесуального законодавства. /За заг. ред. П. І. Шевчука. Київ: Ін Юре, 2012. 416 с.
37. Курс цивільного процесу: підручник В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; /за ред. В. В. Комарова. Харків, 2014. 1352 с.
38. Калішенко Г. М. Правове регулювання виконання рішень суду, винесених проти держави. Судова апеляція. 2010. № 4. 23 с.
39. Курило М. П. Принципи цивільного процесу, як концептуальна правова категорія. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Сумський національний аграрний університет. Суми: 2015р. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64). Дата звернення 12 вересня 2019 року.
40. Короед С. О. Забезпечення ефективності цивільного судочинства: дис. док. юрид. наук: Київ, 2014. 489 с.
41. Коваль В. Актуальні проблеми функціонування судової системи України, Право України. 2013. № 12. 24 с.
42. Козюбра М. І. Вимоги верховенства права і юридична відповідальність. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: моногр./за заг. ред. І. А. Безклубого. Київ: Грамота. 2014. 448 с.
43. Комаров В. В., Бігун В.А., Баранкова В.В. та ін. Курс цивільного процесу: підручник. Харків. 2018. 1352 с.

44. Кройтор В. А. Зміст гласності цивільного судочинства: процесуальний аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2004. 360 с.  
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs\\_2004\\_25\\_65](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2004_25_65). Дата звернення 17 липня 2019 року.
45. Малигіна К. П. Позасудове врегулювання спорів: огляд існуючих альтернатив. *Юридична газета*. 2013. 216 с.
46. Матвеева Ю. І. Принцип правової визначеності та проблеми невиконання судових рішень. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2014. 129 с.
47. Навчально-методичні матеріали з навчальної дисципліни «Порівняльний цивільний процес». Київ. 2018. 332 с.
48. Неклеса Ю. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права: проблеми дефініції Ю. В. Неклеса. *Форум права*. 2018. №3. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv). Дата звернення 29 серпня 2019 року.
49. Практика судів України в цивільних справах. *Бюл. законодавства і юрид. практики України*. 2005. № 3. 349 с.
50. Практикум з цивільного процесуального права України: Навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, За заг. ред. І. С. Ярошенко. Київ: ВД Дакор. 2016. 348 с.
51. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України: навч. посіб. /за ред. Балюк М. І., Луспеник Д. Д. 2017. 224 с.
52. Принцип змагальності в цивільному процесі. Методичний посібник. 2017, 124с. URL: [https://krjust.gov.ua/pryntsyp\\_zmahal\\_nosti\\_v\\_sudovomu\\_protsesi.pdf](https://krjust.gov.ua/pryntsyp_zmahal_nosti_v_sudovomu_protsesi.pdf). Дата звернення 24 серпня 2019 року.
53. Питання цивільного процесу у практиці Верховного Суду України (1961–2015pp.). Харків. 2015. 536 с.
54. Перець В. І. Порівняльний цивільний процес. Київ: МАУП. 2016. 375с.

55. Работинська В. О. Механізм реалізації принципу гласності цивільного процесу: наукова стаття. Ужгородський національний університет. №5-2 частина 2. 2015. 73 с.
56. Рожнов О. В. Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві: автореф. дис. канд. юрид. наук: Харків. 2016. 16 с.
57. Санін Б. В. Встановлення в порядку цивільного судочинства фактів, що мають юридичне значення: наукова стаття. Київ. 2017. 19 с.
58. Сапейко Л. В. Окремі аспекти стягнення судових витрат в цивільному процесі. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна. Харків. 2019 р. 408 с.
59. Сахно Я. О. Порушення принципу диспозитивності в цивільному процесі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка. Київ: 2012р.  
URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/1303/1247>. Дата звернення 22 вересня 2019 року.
60. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Право. 2013. 256 с.
61. Сердюк В. В. Обов'язковість судового рішення: окремі питання теорії і практики. *Вісник прокуратури*. 2016. № 8 (62). 88 с.
62. Тимченко Г.П. Підготовка справи до судового розгляду: витоки та сучасний стан. Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні. 2010. 402 с.
63. Тертишніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2017. 576с. URL: <http://radnuk.info/komentar/chpky.html>. Дата звернення 11 серпня 2019 року.
64. Цивільний процес України: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів, І. О. Ізарова, Р. Ю. Ханік-Посполітак. Київ: ВД «Дакор». 2018. 276 с.

65. Цивільний процес: навчальний посібник. А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. /за ред. Ю.В. Білоусова. Київ: Прецедент. 2015. 172 с.
66. Чорнооченко С.І. Цивільний процес. Навчальний посібник для вузів. 3-тє вид., переробл. та доп. Київ: Центр учбової літератури. 2014. 417 с.
67. Шицький І. Компетенція Верховного Суду України в контексті захисту права. Право України. 2010. № 10. С. 118-121.
68. Шевчук П. І. Інститут апеляції: досвід урегулювання в процесуальному законодавстві окремих країн. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 4. 114 с.
69. Шевчук. П. І. Апеляційне і касаційне оскарження судових рішень: комент. цивіл. процес. Законодавства. Київ: Юридична книга. 2013. 80 с.
70. Ярков В. В. Юридичні факти в цивілістичному процесі. Київ: Інфотропик Медіа. 2013. 608 с.
71. Ярема А. Г. Перегляд судових рішень. Бюл. законодавства і юрид. практики. 2018. № 7. 267 с.